

СТАН ПОПУЛЯЦІЙ *IRIS PUMILA* L. З РІЗНИХ РЕГІОНІВ МИКОЛАЇВЩИНИ

Парнікоза І. Ю.

Інститут молекулярної біології і генетики НАН України

Троїцька Т. Б., Троїцький М. О.

Миколаївський обласний еколого-
натуралістичний центр учнівської молоді

Кунах В. А.

Інститут молекулярної біології і генетики НАН України

Iris pumila L. – еуксерофітний вид характерний для причорноморсько-прикаспійських степів (Кучеревський, 2001). Проте погляди щодо ступеню його ксерофітності у різних авторів різняться, адже деякі дослідники вважають його мезоксерофітом (Тарасов, 2005; Шелегеда, Шелегеда, 2008). На практиці це означає, що вид може зростати в певному діапазоні екологічних умов – від дуже сухих до помірно-сухих. Наразі з впевненістю можна стверджувати, що всі сучасні місцезнаходження *I. pumila* є реліктами колишнього суцільного поширення його у межах степової та півдня Лісостепової зони України. Вид у 8 областях України знаходиться під регіональною охороною і може бути кандидатом до включення до Червоної книги України. Незважаючи на таку ситуацію виду приділяється незначна увага, інформація про його загальне поширення, стан і динаміку популяцій практично відсутня. Миколаївська область є однією з найбільш розораних на Україні, у зв'язку з чим занепокоєння викликає стан популяцій усіх типово степових видів і серед них *I. pumila* (який тут на жаль не охороняється). Зважаючи на це впродовж весняного сезону 2010 р. було закладено дослідні площадки для вивчення трьох популяцій виду на території області. При цьому виконувалися геоботанічні описи місцезростань, оцінювалася чисельність та характер просторової структури популяції, а також природні та антропогенні фактори що можуть справляти вплив на популяцію.

І. Петрофільні степи в районі с. Мигія, Первомайського району кваліфікуються нами, як місцезростання *I. pumila* в умовах виходів гранітів на ділянці ковилово-різнотравного степу. Дослідна ділянка закладена на схилі південно-східної експозиції з нахилом 15° (48.03307°N, 030.96537°E). Геоботанічний опис (26.04.2010). Ділянка петрофітного степу з розрідженим ярусом чагарничків *Amygdalus nana* L., проективне покриття – 10%, Загальне проективне покриття

(ЗПП) травостою 90-100%: *Galium ruthenicum* Willd. (2)*, *Muscari neglectum* Guss. ex Ten. (2), *Teucrium chamaedris* L. (1), *Potentilla recta* L. (1), *Lithospermum officinale* L. (+), *Nonea rossica* Stev. (+), *Euphorbia stepposa* Zoz. (1), *Festuca valesiaca* Schleich. ex Gaud. (4), *Stipa capillata* L. (2), *Linum austriacum* L. (1), *Lamium amplexicaule* L. (+), *Salvia nemorosa* L. (+), *Viola matutina* Klok. (+), *Viola* sp. (+), *Astragalus* sp.(+), *Origanum vulgare* L. (1), *Ajuga chia* Schreb. (+), *Plantago media* L. (+), *Tragopogon major* Jacq. (+), *Ballota nigra* L. (+), *Artemisia absinthium* L. (+), *Thymus* sp. (1), *Valeriana tuberosa* L. (+), *Valerianella* sp. (+), *Iris pumila* (1), *Hyacinthella leucophaea* (C.Koch) Schur (+).(*Тут і далі участь виду в угрупованні подано балами шкали Браун-Бланке: < 1% – +, 1-5 % – 1 бал, 6-15 % – 2, 16-25 % – 3, 26-49 % – 4, > 50 % – 5 балів).

Вказане місцезростання слід охарактеризувати як помірне сухе. З антропогенних факторів на дану ділянку може здійснюватися прес спорадичного випасу та випадкового палу (ознак регулярності таких впливів не виявлено).

Фрагмент популяції, що вивчався представлений десятком великих клонів генеративного віку, а також численними молодими особинами генеративного та догенеративного віку, що створюють передній край розповсюдження. Особини розміщені випадковим чином. В популяції представлені жовті двотонні та бузкові двотонні з антоціановими включеннями типи забарвлення оцвітини (Троїцька, Буйдин, 2010). Описана ділянка є складовою частиною популяції загальною чисельністю в тисячі особин, що займає схили каньйону малої річки, що в межах с. Мигія впадає у Південний Буг. Поруч з обраними нами фрагментом в подібних екологічних умовах існують фрагменти популяції, що за віком імовірно є старшими. В них переважають дорослі генеративні куртини, щільність досягла такого рівня, що визначити межі між окремими особинами дуже важко.

Зазначимо, що подібні за своїми едафо-флористичними характеристиками місцезростання виду відмічені нами також вище за течією р. Південний Буг, в районі м. Первомайськ. Популяції *I. pumila* трапляються також на ділянках каньйону р. Південний Буг, зокрема в районі м. Южноукраїнськ, а також відомі в долині р. Корабельної (Див. також Довідник..., 2008).

2. Ковилово-крінетарієвий степ в межах м. Миколаїв, півострів Аляуди. Схил західної експозиції надзаплавної тераси р. Інгул 10° (46.99605°N, 032.03842°E). Геоботанічний опис (25.04.2010): Схил рівний, ділянка за межами верхньої та нижньої межі чагарників. ЗПП травостою – 45-50%: *Crinitaria villosa* (L.) Grossh. (4), *Stipa capillata*

(2), *Festuca valesiaca* (2), *Iris pumila* (1), *Holosteum umbellatum* L. (+), *Salvia nemorosa* (+), *S. nutans* L. (+), *S. austriaca* Jacq. (+), *Tanacetum odessanum* (Klokov) Tzvelev (+), *Centaurea orientalis* L. (+), *C. diffusa* Lam. (+), *C. carbonata* Klok. (+), *Poa bulbosa* L. (+), *Onopordum acanthium* L. (+), *Echium vulgare* L. (+), *Euphorbia stepposa* (+), *Scorzonera angustifolia* L. (+), *Taraxacum serotinum* (Waldst. & Kit.) Poir. (+).

Популяція займає смугу вздовж схилу 100 на 200 м. Чисельність виду досягає більше 40 куртин). Вид представлений великими куртинами генеративного віку, які на момент обстеження відквітували. Особини рівномірно розміщені по ділянці. Зав'язування плодів не виявлено. Межі між окремими куртинами проглядаються слабо. Є ознаки партикуляризації великих генеративних куртин. Виявлено також невеличкі відособлені куртини віргінільного віку, що можуть свідчити про наявність успішного насінневого поновлення. Вказане місцезростання можна охарактеризувати як досить сухе.

З антропогенних факторів на дану ділянку може здійснюватися прес спорадичного випасу та випадкового палу (ознак регулярності таких впливів не виявлено).

За 100 м на північ виявлено ще одну популяцію в подібних екологічних умовах. Вона трохи менша за розмірами (приблизно кілька десятків клонів) і представлена більш рідко розташованими меншими за площею генеративними клонами. Спеціального обстеження її не проводилось. В популяції зафіксовані особини з бузково-фіолетовим двотонним типом забарвлення оцвітини.

3. Ковилово-злаково різнотравний степ поблизу с. Коларовка, Жовтневий район. Степова балка біля кладовища, популяція на схилі північної експозиції 15°, 5 м вниз по схилу (47.00725°N, 32.04361°E). Геоботанічний опис (25.04.2010): чагарниковий ярус відсутній, лише поодинокі кущики *Amygdalus nana*. ЗПП травостою – 60%: *Festuca valesiaca* (3), *Crinitaria villosa* (3), *Euphorbia agraria* M. Bieb (+), *E. segueriana* Necker (+), *Centaurea carbonata* (+), *Erophila verna* (L.) Bess. (+), *Astragalus* sp. (+), *Cerastium holosteoides* Fries (+), *Astragalus cicer* L. (1), *Iris pumila* (+), *Potentilla arenaria* Borkh. (+), *Teucrium chamaedris* (1), *Stippa capillata* (1), *Agropyron pectinatum* (Bieb.) Beauv. (1), *Ephedra distachya* L. (+), *Taraxacum serotinum* (+), *Hypericum perforatum* L. (+), *Carduus nutans* L. (+), *Thesium arvense* Horvatovszky (+), *Thymus dimorphus* Klok. (+), *Veronica incana* L. (+), *Eryngium campestre* (+), *Tanacetum odessanum* (+), *Linum austriacum* (+), *Holosteum umbellatum* L. (+). Наявний розріджений моховий ярус.

Вказане місцезростання характеризується як помірно сухе, про що свідчить наявність видів різнотрав'я та мохів. Найбільш вологе місце-

зростання з досліджених. В місцезростанні поруч з генеративними клонами різного віку виявлені також віргінільні. А також особини генеративного поновлення: Ім за (Діденко, Швець, 2009). Популяція характеризується дуже широким діапазоном кольорової варіабельності: представлені майже всі описані для Миколаївської області варіанти забарвлення оцвітини, за винятком червоно-брунатного (Троїцька, Буйдин, 2010). Особини рівномірно розміщені по ділянці. Щільність у центрі місцезростання вища ніж на периферії.

Таким чином місцезростання півників зберігають ознаки повно-цінних фрагментів степових фітоценозів. Популяції чисельні й налічують десятки, сотні чи навіть тисячі особин. Поруч з генеративними різного віку подекуди представлені і особини насінневого поновлення. Однак, отримані дані дозволяють лише попередньо говорити про стан популяцій півників, адже для отримання більш достовірної інформації має проводитися щорічний моніторинг. А відповідною точкою для нього є дане дослідження. Саме такий моніторинг може бути покладений у основу заходів по охороні популяцій виду від виявлених негативних факторів впливу таких як пал, випас, викопування особин тощо. Окремою складовою моніторингу стану популяцій слід визнати оцінку стану генофонду. Вивчення генофонду *I. pumila* з різних місцезростань у майбутньому також дозволить створити молекулярно-генетичні портрети окремих популяцій та оцінити ступінь генетичної мінливості виду.

Література

1. Діденко І. П., Швець Т. А. Особливості онтогенезу *Iris pumila* / Матеріали наукової конференції «Біологія: від молекули до біосфери». Харків, 17-21 листопада 2009 р. – Харків, 2009 – С. 246–247.
2. Довідник найцінніших природних територій та об'єктів в межах Арбузинського, Доманівського районів Миколаївської області та м. Южноукраїнськ. Серія: Діаманти Бузько-степового біосферного ядра національної екомережі / під ред. Коломієць Г. В., Я. І. Мовчана. – К.: Громадська організація «Веселий Дельфін», 2008. – 80 с.
3. Кучеревський В. В. Атлас рідкісних та зникаючих рослин Дніпропетровщини. – К.: Фітосоціоцентр, 2001. – 360 с.
4. Тарасов В. В. Флора Дніпропетровської та Запорізької областей. Судинні рослини. Біолого-екологічна характеристика видів. – Д.: Вид-во ДНУ, 2005. – 276 с.
5. Шелегеда В. І., Шелегеда О. Р. Рідкісні та зникаючі рослини Запорізької області. – Запоріжжя: «Тандем-арт Студія», 2008 – 96 с.
6. Троїцька Т. Б., Буйдин Ю. В. Варіабельність забарвлення оцвітини *Iris pumila* L. в природних популяціях Миколаївської області // Інтродукція рослин, 2010, – №2. – С. 11–14.